

درآمدی بر

مطالعه‌ی بنیان‌ها، سازه‌ها
و نمودهای فرهنگ ملی ایران

دکتر علی قلی جوکار

انتشارات آثار فکر

تهران - ۱۳۹۸

سرشناسه	: جوکار، علی‌قلی، ۱۳۴۴ -
عنوان و نام پدیدآور	: درآمدی بر مطالعه‌ی بنیان‌ها، سازه‌ها و نموده‌های فرهنگ ملی ایران/علی‌قلی جوکار.
مشخصات نشر	: تهران: آثار فکر، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۳۹۲ ص: جدول، نمودار (بخشی رنگی).
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۸۸۳۳-۵۶-۷
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: فرهنگ ایرانی
موضوع	: Culture, Iranian*
	: ۸۰۴۰۲ - ۳۸۱۰ ۸۸۰

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

تهران، میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهید وحید نظری،
پلاک ۹۹، طبقه دوم تلفن: ۶ و ۶۶۹۶۷۳۵۵ - نمابر: ۶۶۴۸۰۸۸۲

درآمدی بر مطالعه‌ی بنیان‌ها، سازه‌ها و نمودهای فرهنگ ملی ایران

تألیف: دکتر علی قلی جوکار

ناشر: انتشارات آثار فکر

چاپ: اول ۱۳۹۸

شمارگان: ۵۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۸۳۳-۵۶-۷

شماره تماس مولف: ۰۹۱۲۵۲۸۰۹۹۷

آدرس ایمیل مولف: a.jowkar۴۴@gmail.com

قیمت ۴۹۰۰۰ تومان

تمامی حقوق برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱۱
فصل اول: مفاهیم و اصطلاحات شاخص‌های فرهنگی.....	۱۳
فرهنگ.....	۱۳
مفاهیم فرهنگی.....	۱۴
شاخص‌های فرهنگی.....	۱۴
طبقه‌بندی شاخص‌ها.....	۱۴
ارزیابی فرهنگ.....	۱۷
فصل دوم: ادبیات و دیدگاه‌های نظری.....	۲۱
۱- پارادایم‌های نظری شاخص فرهنگی.....	۲۱
۲- پارادایم تفسیری (کیفی- انسان‌شناختی).....	۲۲
۳- پارادایم انتقادی.....	۲۳
۴- پارادایم مدیریت استراتژیک.....	۲۴
فصل سوم: روش‌شناسی.....	۲۹
تعریف متغیرهای اساسی.....	۲۹
ابعاد مفهوم (متغیر) اساسی.....	۲۹
تدوین معرف یا شاخص عملیاتی.....	۲۹
متغیرهای اساسی فرهنگ ملی.....	۳۱
روش‌الگوی تدوین شاخص‌های استراتژیک یا اساسی فرهنگی.....	۳۱
بنیان فرهنگ ملی.....	۳۲
فصل چهارم: تدوین ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌های عملیاتی متغیرهای اساسی	
فرهنگ ملی.....	۳۵
الف - بنیان‌های فرهنگ ملی.....	۳۵
هویت ملی، ابعاد و مولفه‌های آن.....	۳۵

۳۸	..... هویت ایرانی، ابعاد و مولفه‌های آن
۳۹	..... ۱- زبان و ادبیات فارسی (ملی)
۳۹	..... ۲- تاریخ
۴۰	..... ۳- سرزمین
۴۰	..... ۴- فرهنگ
۴۰	..... ۵- هویت اجتماعی
۴۱	..... ۶- هویت سیاسی
۴۱	..... ۷- میراث فرهنگی ملی
۴۱	..... روش تدوین مولفه‌ها و شاخص‌ها؛
۴۳	..... هویت دینی و ابعاد آن
۴۷	..... ۱- پاسخ به پرسش‌های بنیادین
۴۷	..... ۲- معنابخشی به جهان
۴۸	..... ۳- جهت بخشی به زندگی
۴۹	..... ۴- وحدت اعتقادی
۴۹	..... ۵- ایجاد مقبولیت اجتماعی
۵۰	..... ۶- رویکرد (نگرش) مثبت به آینده (معاد)
۵۰	..... ۷- ایجاد شأن و منزلت اجتماعی
۵۰	..... ۸- زمینه‌سازی برای هویت تمدنی
۵۱	..... روش تدوین مولفه‌ها و شاخص‌ها
۵۳	..... ابعاد هویت انقلابی
۵۶	..... روش تدوین مولفه‌ها و شاخص‌ها
۵۷	..... ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌های عملیاتی « هویت ملی»
۶۳	..... عقلانیت؛ ابعاد و مولفه‌های آن
۶۳	..... دیدگاه‌ها
۶۶	..... دین و عقلانیت
۶۷	..... روش جامعه‌شناسی دین ماکس وبر
۷۰	..... انواع عقلانیت
۷۶	..... عدالت، ابعاد و مولفه‌های آن

۷۷	.....	اقسام عدالت
۷۹	.....	ابعاد عدالت
۸۳	.....	تعریف عدالت اقتصادی
۸۴	.....	عدالت از دیدگاه دینی (دیدگاه اسلام)
۸۵	.....	ابعاد عدالت اقتصادی
۸۶	.....	متغیر اساسی اخلاق، ابعاد و مولفه‌های آن
۸۷	.....	مفهوم اخلاق
۸۸	.....	ابعاد اخلاق
۸۹	.....	اخلاق شهروندی
۹۷	.....	مدیریت فرهنگی
۱۰۰	.....	فرایند مدیریت استراتژیک؛
۱۰۱	.....	مزایای مدیریت استراتژیک؛
۱۰۱	.....	مدل‌های ارزیابی فرهنگی کشور
۱۰۷	.....	روش‌های ارزیابی مسائل و فعالیت‌ها در مدیریت فرهنگی
۱۱۰	.....	ارتباطات و رسانه، ابعاد و مولفه‌های آن
۱۱۱	.....	فرهنگ و ارتباط فرهنگی
۱۱۲	.....	دیدگاه‌های فرهنگی
۱۱۷	.....	نظریه‌های ارتباطاتی
۱۲۸	.....	ویژگی‌های تئوری مشارکت دموکراتیک رسانه‌ها
۱۳۳	.....	نقش آموزش و پرورش در حفظ، تولید، بازتولید و انتقال فرهنگ ملی
۱۳۵	.....	فرهنگ، سطوح و ابعاد آن
۱۳۶	.....	پیشینه تاریخی نقش آموزش و پرورش در ایران
۱۴۲	.....	آموزش و پرورش و ابعاد آن
۱۴۳	.....	نقش آموزش و پرورش در حفظ، تولید، بازتولید و انتقال فرهنگ ملی
۱۴۸	.....	مدل مفهومی روابط متقابل ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌های آموزش و پرورش و فرهنگ ملی
۱۵۳	.....	نظم اجتماعی، ابعاد و مولفه‌های آن
۱۵۵	.....	دیدگاه‌های جامعه‌شناختی نظم
۱۵۹	.....	ابعاد نظم (نظم اجتماعی)

- ۱۶۵..... وحدت و انسجام ملی، ابعاد و مولفه‌های آن
- ۱۶۶..... ظرفیت‌های قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در اتحاد و همبستگی ملی
- ۱۶۷..... زمینه‌های اجتماعی و ارتباطی اتحاد اجتماعی
- ۱۶۹..... نقش زبان و ادبیات فارسی در اتحاد ملی در ایران
- ۱۷۰..... ارزش‌های مشترک فرهنگی به عنوان عامل اتحاد ملی ایرانیان
- ۱۷۱..... تحلیل نقش رسانه‌ها در اتحاد ملی و انسجام اسلامی
- ۱۷۲..... نقش نهادهای اجتماعی در همبستگی ملی
- ۱۷۲..... مشارکت اجتماعی به مثابه‌ی اقتدار و اتحاد ملی
- ۱۷۴..... مدیریت تنوع قومی با رویکرد اتحاد ملی
- ۱۷۴..... نقش هویت ملی به مثابه‌ی اتحاد ملی
- ۱۷۴..... مشارکت عمومی، انتخابات و اتحاد ملی
- ۱۷۸..... سرمایه‌ی فرهنگی و اجتماعی و ابعاد آن
- ۱۷۹..... تبیین ابعاد سرمایه اجتماعی
- ۱۸۲..... ابعاد سرمایه فرهنگی و اجتماعی
- ۲۰۲..... استقلال فکری و ملی و ابعاد آن
- ۲۲۲..... کالا و خدمات فرهنگی، ابعاد و مولفه‌های آن
- ۲۳۰..... ابعاد و مولفه‌ای کرامت و آزادی انسانی
- ۲۴۴..... انواع آزادی
- ۲۴۵..... آزادی ادیان (آزادی مذهب)
- ۲۴۷..... آزادی اقتصادی
- ۲۴۷..... نحوه درجه بندی شاخص آزادی اقتصاد
- ۲۴۸..... آزادی سیاسی
- ۲۴۸..... آزادی بیان
- ۲۵۰..... دموکراسی
- ۲۵۲..... محدودیت‌های آزادی بیان
- ۲۵۲..... اصول پیشنهادی
- ۲۵۵..... اصول و معیارهای اساسی
- ۲۵۶..... وضعیت آزادی رسانه در جهان

- ۲۵۷.....وضعیت آزادی مطبوعات در ایران
- ۲۶۸.....خانواده، ابعاد و مؤلفه‌های آن
- ۲۷۰.....دیدگاه‌های نظری خانواده
- ۲۷۳.....انواع خانواده
- ۲۸۰.....تعامل ملی و بین‌المللی، ابعاد و مؤلفه‌های آن
- ۲۸۱.....بخش اول - تعامل به مثابه‌ی روانشناختی اجتماعی
- ۲۸۸.....نکات کاربردی
- ۲۸۹.....بخش دوم - تعامل از دیدگاه جامعه‌ی (ارتباطات اجتماعی)
- ۲۸۹.....مفاهیم ارتباطات اجتماعی
- ۲۹۵.....بخش سوم - تعامل‌گرایی در پارادایم روابط بین‌الملل
- ۳۱۱.....ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های متغیر اساسی
- ۳۱۴.....عوامل اجتماعی موثر بر سلامتی
- ۳۲۰.....بهداشت روان چیست؟
- ۳۲۱.....عوامل موثر بر بهداشت روان
- ۳۲۲.....پیش‌گیری و ارتقا
- ۳۲۲.....پیش‌گیری سطح اول
- ۳۲۳.....پیش‌گیری سطح دوم
- ۳۲۴.....پیش‌گیری سطح سوم
- ۳۲۵.....مهارت‌های زندگی
- ۳۲۷.....پیشینه اجرای برنامه‌های مهارت‌های زندگی
- ۳۲۸.....اهداف آموزش مهارت‌های زندگی
- ۳۲۸.....اهمیت مهارت‌های زندگی
- ۳۳۰.....مهمترین ابعاد و ویژگی‌های مهارت‌های زندگی
- ۳۳۲.....شاخص‌های عملیاتی مهارت‌های ده‌گانه زندگی
- ۳۳۵.....اوقات فراغت
- ۳۳۶.....آسیب‌های اجتماعی
- ۳۳۹.....هدف از آسیب‌شناسی اجتماعی
- ۳۴۰.....اهمیت آسیب‌شناسی اجتماعی

۳۴۱	شیوه عمل آسیب شناسی اجتماعی
۳۴۱	دیدگاه‌های آسیب شناسی اجتماعی
۳۴۶	موضوعات مورد بحث در آسیب شناسی اجتماعی
۳۴۶	گونه شناسی آسیب‌های اجتماعی
۳۴۷	انواع آسیب‌های اجتماعی
۳۵۲	ملاک‌ها و معیارهای تشخیص رفتار نابهنجار و آسیب از رفتار نرمال و هنجار
۳۵۴	عوامل پیدایش آسیب‌های اجتماعی در میان نوجوانان و جوانان
۳۶۴	بازی و ورزش
۳۶۷	مطالعه جامعه شناختی بازی و ورزش
۳۶۸	رابطه ورزش و سلامتی انسان
۳۶۹	نقش ورزش در جلوگیری از اعتیاد و سلامتی قلب
۳۶۹	دیدگاه‌های نظری جامعه شناختی
۳۷۷	منابع فارسی
۳۷۷	الف - کتاب‌ها
۳۸۲	ب - مقالات
۳۸۵	ج - پایان نامه ها
۳۸۵	د - سایت ها
۳۸۶	منابع لاتین
۳۹۰	ضمائم و پیوستها

پیشگفتار

بی شک امروزه بیش از هر زمان دیگری نقش فرهنگ در زندگی انسان‌ها نمایان شده است. اگر تا قبل از دهه‌های گذشته بر نقش اقتصاد، سیاست، امنیت و پارادایم‌های مرتبط با آن‌ها در زندگی و رفاه انسان به معنای به ما هو انسان، تاکید می‌شد، امروزه علاوه بر مکاتب جامعه‌شناختی و فرهنگ‌شناسی، پارادایم‌های دیگری چون انسان‌شناسی، روان‌شناسی، مطالعات تاریخی، اقتصادی، سیاسی، و امنیتی هم بر جنبه‌های مختلف فرهنگی انسان‌ها و جامعه تأکید می‌ورزند. به همین خاطر است که علاوه بر دولت‌ها، قدرت‌های برتر جهانی نیز برای پیشبرد اهداف سیاسی، اقتصادی، امنیتی و اجتماعی خود بر جنبه‌های مختلف فرهنگی جوامع در ابعاد و شئون مختلف آن، برای نفوذ و سلطه و هدایت مردم آن‌ها در جهت منافع خود، تاکید ورزیده، سیاستگذاری و برنامه‌ریزی می‌کنند. صاحب‌نظران برجسته‌ی زیادی در دانشگاه‌های معتبر جهان حتی صاحب‌نظران مارکسیسم جدید نیز از قرن‌ها پیش متوجه شده‌اند که عامل فرهنگ در جامعه نه تنها کمتر از اقتصاد تعیین‌کننده و تاثیرگذار نیست بلکه به اندازه و گاهی بیش از آن، نقش تعیین‌کنندگی دارد. به همین خاطر است که علاوه بر دولت‌های جهان سوم و توسعه‌نیافته، قدرت‌های برتر جهانی نیز برای پیشبرد اهداف سیاسی، نظامی و امنیتی، اقتصادی و اجتماعی خود، بر مطالعه و شناخت فرهنگ جوامع مختلف (برای نفوذ و کنترل فرهنگی در میان مردم آن‌ها)، تاکید فراوانی داشته‌اند. طی چندین دهه‌ی گذشته، در دانشگاه‌های معتبر جهان مکاتب مختلف فرهنگی پدیدار گشته که در آن‌ها مطالعه، آموزش و تدریس فرهنگ و ابعاد آن، و آموزش دیدگاه‌های فرهنگی به دانشجویان پی گرفته می‌شود. بی شک این مطالعات بخصوص مطالعات فرهنگی و جامعه‌شناختی کنش‌ها و رفتارهای اجتماعی جوامع مختلف، کمک شایانی به شناخت نقاط ضعف، قوت و فرصت‌های موجود فرهنگی میان مردم جوامع مختلف کرده و مسئولین آن جوامع را برای بهبود کیفیت زندگی مردم خود هدایت می‌کند. اما از طرفی این شناخت، پژوهش‌ها و مطالعات فرهنگی می‌تواند چون چاقوی دوله‌ای، به ضرر کشورهای توسعه‌نیافته بینجامد؛ چرا که با شناخت نقاط قوت و ضعف فرهنگی، ارزشی، و بنیان‌های فرهنگی ملت‌ها، کشورهای جهان اول بهتر می‌توانند راه نفوذ و سلطه بر آن‌ها را یافته، و مقاومت آن‌ها در مقابل غلبه فرهنگی و ارزشی و به تبع آن غلبه بر تمام شئون زندگی مردم جهان سوم را یافته و با استفاده از رسانه‌های قدرتمند و صنعت فرهنگی قوی خود، مقاومت آن‌ها را راحت‌تر درهم بشکنند. اما بتدریج کشورهای جهان سوم نیز از اهداف توسعه‌طلبانه‌ی قدرت‌های جهان اول مطلع گشته، و به مطالعه‌ی گسترده‌ی

فرهنگ و ارزش‌های فرهنگ ملی خود روی آورده تا با شناخت عناصر مهم فرهنگی خود و ابعاد و مولفه‌ها و شاخص‌های عملیاتی آن، فرهنگی ملی خویش را تقویت کرده، و با ارزیابی وضعیت فرهنگی مردم خویش، نقاط ضعف و قوت و فرصت‌ها و سرمایه‌های فرهنگی خویش را شناخته و بتوانند به رفع نواقص و نقاط ضعف و تقویت نقاط قوت فرهنگی خود پرداخته، فرهنگ ملی جامعه خود را هدایت و مدیریت نمایند تا در برابر نفوذ و تهاجم ارزش‌ها و فرهنگ‌های مهاجم یا تهاجم ارزش‌ها و فرهنگ‌های جهان اول، تاب مقاومت را داشته، و بدین وسیله بتوانند جوانان خویش را مصون از این گونه تهاجم‌های فرهنگی نمایند. نمونه‌هایی از این دیدگاه‌ها را می‌توان در تبیین و تدوین نقشه راه فرهنگی یا اقدامات فرهنگی کشورهایی چون ژاپن در تبلیغ و ترویج فرهنگ کار، کره جنوبی در ترمیم تاریخ فرهنگی و تمدنی خویش از طریق هنر، فیلم و سینما و تلویزیون، شوروی سابق و چین با روی آوری به دیدگاه‌های سوسیالیستی و گسترش ایدئولوژی مارکسیستی و در نهایت جمهوری اسلامی ایران با گسترش ایدئولوژی دینی، و طرح تبیین و تدوین سند نقشه مهندسی فرهنگی و پیوست نگاری فرهنگی و ... مشاهده کرد. این پژوهش با طرح مطالعه‌ی علمی، پژوهشی و نظری و با استفاده از روش جامعه‌شناختی استقرایی و قیاسی و با استفاده و بهره‌گیری از دیدگاه‌ها و نظریات کارشناسان خبره و اساتید دانشگاهی به دو روش مذکور و جلسات کارشناسی، به مفاهیم و متغیرهای اساسی فرهنگ ملی، نائل گشت و سپس به تبیین و تدوین ابعاد و مولفه‌ها و در برخی موارد در حد مقدمات، شاخص‌های عملیاتی آن‌ها، اقدام نمود تا با برآورده نمودن یکی از نیازهای اساسی جامعه‌ی علمی و مدیریتی کشور، راه را برای پژوهش‌های بعدی توسط اساتید دانشگاهی، دانشجویان مقاطع ارشد و دکترا، و همچنین مدیران و کارشناسان امور فرهنگی، اجتماعی و مدیریتی و سایر رشته‌ها که احساس نیاز نمایند، باز نماید. به علاوه مدیران عالی و میانی فرهنگی، اجتماعی و اجرایی، و سایر علاقمندان می‌توانند با استفاده از نتایج آن به ارزیابی ارزش‌های فرهنگی، ملی و دینی جامعه‌ی هدف خود، بپردازند. باشد که مفید واقع گردد.

دکتر علی قلی جوکار

مرداد ماه ۱۳۹۷